

Göç ve müzik

Doç. Dr. Hanefi Özbek

1965'te Sivas'ta doğdu. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1991). Van Kapalı Cezaevi'ne tabip olarak atandı (1991). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık-Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı tabip kadrosuna naklen geçti (1993). Van Türk Musiki Derneği'ni kurdu (1993). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü'nün kuruluşunda görev aldı (1994). Farmakoloji ve Toksikoloji doktorasının ardından (1998) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yardımcı doçent doktor olarak göreve başladı (1998). Sağlık Bakanlığı'na İlaç ve Eczacılık Genel Müdür Yardımcısı olarak geçti (2008). Tıbbi farmakoloji alanında doçent unvanını aldı (2011). Halen Medipol Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO Müdürü ve Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi olan Dr. Özbek, evlidir ve iki çocuk babasıdır.

Göç, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmıştır. Kavimlerin ve dini cemaatlerin göçlerinden tutun da ailelerin bir evden başka bir eve göçüne, hatta kuşların bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya göçüne kadar her bir göç, insan zihninde müspet veya menfi pek çok iz bırakmıştır. Göç olgusu tarih, coğrafya, arkeoloji, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok bilim alanının araştırma konusu olmuş; edebiyat, müzik gibi sanat alanlarının önemli temaları arasında yerini almıştır. Evdeki televizyonun göçü (yerinin değiştirilmesi) bile evin tüm havasını değiştiriyor iken, canlıların topluca göçünün oluşturacağı etkilerin yekünü herhalde muazzam olacaktır. Bu da göçün, birbirinden farklı pek çok bilim ve sanat alanını neden ve nasıl etkilediğinin bir açıklaması olarak kabul edilebilir. Gelişen iletişim araçları (internet, televizyon, sinema) sayesinde göç kavramı da günümüzde evrilmekte. Artık “insanların göçü” yerine “bilginin insanlara göçü” şeklinde ifade edilebilecek bir göç olgusu ile de karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Göç, bir coğrafyanın bitki örtüsü çeşit-

liliğini dahi etkileyebilmektedir. Kuşların ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye göçü, örneğin Anadolu'nun bitki örtüsünü diğer pek çok coğrafi bölgeye göre daha zengin bir hale getirmiştir. Anadolu, kuşların göç yolları üzerinde bulunan önemli bir coğrafi alan olduğu için mesela Afrika'dan kalkan kuşların, oradaki çeşitli bitkilerin tohumlarını kursaklarında taşıyarak Anadolu'da bıraktığı, böylece Anadolu bitki örtüsünün örneğin Avrupa'ya göre çok daha zengin olduğu bilinmektedir.

Göç, kimya biliminin dahi belki de en önemli konularından biridir. Çeşitli atom veya moleküllerin göçü (birbirlerinin alanına girmesi), kimya biliminde sayılamayacak kadar çok olaya sebep olmaktadır. Bu sayede bugün bildiğimiz ve henüz bilemediğimiz pek çok karışım alaşım, bileşik ve çözeltiler meydana gelmektedir. Örneğin demir elementi tek başına sadece demir iken; oksijen, kükürt (küherçile) ve karbonun demirin içine göç etmesi durumunda ortaya “çelik” denilen bir karışım çıkmaktadır. Çelik artık ne demirdir, ne oksijen, ne kükürt ve ne de karbon. Ama bu sayılan elementlerin hiçbirinde bulunmayan yepyeni özelliklere sahip bambaşka bir göç (ve de güç) ürünüdür. Bu yönüyle bakıldığında çelik, -yani bir göç ürünü- medeniyetleri derinden etkileyen, savaşların kaderini değiştiren, saatlerin

zembereğinden arabaların çelik jantına kadar pek çok şeyi meydana getiren bir araçtır artık.

Peki, çelikten çok daha karmaşık bir yapıya sahip olan insan olgusu; kültürü, dili, dini, yaşam tarzı ve hayalleri ile birlikte bir yerden başka bir yere göç ettiğinde neler olacaktır bir tahayyül edin! Hz. Adem ve Hz. Havva'nın Cennet'ten dünyaya indirilmesi (göçü), Buzul çağıının sona ermesi sonrası bir kısım insanın Amerika kıtasına göç etmesi, Yahudilerin Filistin'den çıkıp tüm dünyaya yayılması, Türklerin Orta Asya'dan Asya ve Avrupa kıtalarına göçü, Hz. Muhammed (SAV) ve ashabının Mekke'den Medine'ye hicreti, Moğol istilâsı, Haçlı Seferleri, Afrikalı insanların Avrupa ve Amerika'ya köle olarak göç ettirilmesi, Avşarlar'ın iskan meselesi yüzünden Anadolu'nun çeşitli yerlerine göçü, Çerkezlerin Rusya'dan Anadolu'ya göçü, Balkan Savaşı sonrasında Balkanlar'dan Anadolu'ya göç, Anadolu'dan Avrupa'ya Türk işçilerinin göçü, Türkiye'de köyden kente, özellikle de İstanbul gibi büyük merkezlere göç, ve nihayetinde günümüzde Suriyelilerin Türkiye, Ürdün ve Avrupa'ya göçü nelere sebep olmuştur ve daha nelere sebep olacaktır? Peki ya insanın bu dünyadan ahirete göçü?

Göç kavramının aslında ne kadar geniş ve derin manalar ihtiva ettiğini; ne derin, tahmin edilmesi ve önüne geçilmesi

neredeysi imkânsız sonuçlara sebep olabileceğini anladıkça insan hayretten hayrete düşmekte; dünyadaki tüm gelişmelerin ana kaynaklarından birini “göç” olarak kabul etmenin hiç de yanlış bir kanaat olmayacağı aklı yatmaktadır. İşte böyle bir kavramı tüm yönleriyle ele almanın zorluğunu baştan kabul etmek ve çizmeyi aşmamak adına göçü, sadece bir yönüyle ve o da kendi siğ bilgi ve birikimimizin izin vereceği ölçüde ele almak durumunda olduğumuzu hissediyoruz. Şimdiden bütün eksiklerimiz ve kusurumuz için okurdan özrümüzün kabulünü istirham ederiz.

Yazının başlığından da anlaşılacağı gibi işleyeceğimiz konu “göç ve müzik” etrafında dönüp dolaşacaktır. “Dünyada tek bir millete veya kültüre ait olmayan bir şey söyleyin” denilse, buna verilecek ilk örnek herhalde “müzik” olacaktır. Çünkü hiçbir müzik türü yalnızca bir millete mâl edilememekte. Müzik, Sümerlerden (onların kimden aldığını henüz bilmiyoruz) Akadlara ve Babil'e, oradan değişerek ve gelişerek Mısır'a, ardından Anadolu ve Eski Yunan'a ve sonunda günümüze kadar uzanmaktadır (müziğin göçü). Örneğin piyano sazı, sanki bir Batı medeniyeti (Avrupa medeniyeti) buluşu gibi algılanmakta; Avrupalıların bir anda ortaya koyduğu ve o güne kadar kimsenin akledemediği bir buluş gibi gelmektedir insana. Hâlbuki Eski Çin Müziğinde de örneklerine rastladığımız

ve bugünkü santuru andıran çalgılar tarih boyunca çeşitli milletlerin müziklerinde yer almakta olup bugünkü piyanonun da altyapısını oluşturmuştur. Osmanlı'da santur adı ile bir süre kullanılmış olan bu saz, günümüzde İran'da halen kullanılmakta olup ülkemizde bilinen en ünlü icracısı Santûrî Ethem Bey (1855-1926), halen yaşayan icracısı ise bestekâr Dr. Ümit Mutlu'dur (1939-). Aynı sazın Avrupa'da da eskiden kullanıldığı çeşitli resimlerde gözükmekte olup şimdiki kanun sazına ve piyanoya ilham verdiği bellidir. Avrupa'ya herhalde Haçlı Seferleri sırasında geçmiş olmalıdır. Nitekim bir piyanonun kapağı kaldırılıp içerisi incelendiğinde, santur benzeri uzunlu kısıklı bir tel sisteminin üzerine birer tokmak ve bu tokmakların her birinin bağlı olduğu birer piyano tuşu düzeneğine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısı ile piyano, tokmak ve tuş düzeneği ile Avrupa medeniyetine, tel düzeneği ile de Doğu medeniyetine ait bir sazdır denilebilir. Biri olmadan diğerini yapmak mümkün olamayacağına göre; “piyano sazı aslında hangi medeniyete aittir?” sorusu anlamını yitirmekte ve “piyano sazı pek çok medeniyetin ortak malıdır” sonucu ortaya çıkmaktadır.

Vurmalı çalgıların (davul, zil vs.) Avrupa Müziği'ne Osmanlı'nın mehter müziğindeki vurmalı çalgılardan ilham alınarak (bu çalgıların Avrupa'ya göçü ile) girdiği bilinmektedir. Ancak çeşitli

Demir elementi tek başına sadece demir iken; oksijen, kükürt ve karbonun demirin içine göç etmesi durumunda ortaya “çelik” denilen bir karışım çıkmaktadır. Çelik artık ne demirdir, ne oksijen, ne kükürt ve ne de karbon. Ama bu sayılan elementlerin hiçbirinde bulunmayan yepyeni özelliklere sahip bambaşka bir göç (ve de güç) ürünüdür. Peki, çelikten çok daha karmaşık bir yapıya sahip olan insan olgusu; kültürü, dili, dini, yaşam tarzı ve hayalleri ile birlikte bir yerden başka bir yere göç ettiğinde neler olacaktır bir tahayyül edin!

davul ve zillerin birliğinden meydana getirilen "bateri sazi"nin kime ait olduğu sorusunun, piyanoda olduğu gibi, hem Doğu hem de Batı medeniyetlerinin ortak malıdır şeklinde cevaplanması herhalde daha uygun olacaktır.

Telli çalgıların binlerce yıldır kullanıldığı, her bir medeniyette şekilden şekle girerek farklı isimler aldıkları bilinmekte; pantur, tambur, sitar, gitar, bağlama, ud, lut, lavta gibi isimler altında Sümer, Hint, Türk, Avrupa gibi coğrafya ve medeniyetlerde kendini göstermektedir. Örneğin ud sazi üzerinde Farabi (870-951) tarafından önemli değişiklikler yapıldığı, bu gelişmiş udun Endülüs Emevileri aracılığıyla (Emevilerin Avrupa'ya göçü) İspanya'ya götürüldüğü; burada lut, lavta isimleri altında üzerinde epeyce bir değişiklik yapıldıktan sonra bugünkü gitara dönüştürüldüğü bilinmektedir. Gitar sazi de görüldüğü gibi göç neticesinde ortaya çıkmış yeni bir üründür. Gitar, artık ne bir ud ne bir lut ne de bir lavtadır; bilakis hepsinin evrimiyle oluşmuş yepyeni bir

sazdır. Gitar tek başına ne Farabi'ye, ne Endülüs Emevilerine ve ne de İspanyollara ait değildir. Gitarın göç sayesinde evrimleştiği ve bu sayılanların hepsine ait ortak bir ürün olduğu rahatça söylenebilir.

Afrika Müziği, ritim yönüyle dünyadaki en zengin müziklerden biridir. Örneğin 1900'lü yıllara kadarki Avrupa Müziği ritim yönüyle Afrika Müziği'nin yanına bile yaklaşamaz. Bilim ve teknolojiye belirli bir seviyeyi yakalayamayan medeniyetlerde müziğin gelişmiş olması pek rastlanan bir şey değildir. Bu yönüyle bakıldığında Afrika'da (Kuzey Afrika haricinde kalan Afrika'da), şimdilik bilinmeyen bir zamanda, son derecede gelişmiş bir medeniyetin veya medeniyetlerin olduğu ve bu medeniyetlerin bir sonucu olarak Afrikalıların gelişkin bir müziğe sahip oldukları; çeşitli sebeplerle (savaşlar, afetler, belki de göçlerle) bu medeniyet(ler)in unutulup şimdiki Afrika'nın şekillendiği düşünülebilir. Henüz Afrika'da (Mısır ve civarı hariç) ciddi arkeolojik araştırmaların yapıldığını

Piyano Avrupa'ya herhalde Haçlı Seferleri sırasında geçmiş olmalıdır. Nitekim bir piyanonun kapağı kaldırılıp içerisi incelendiğinde, santur benzeri uzunlu kısıklı bir tel sisteminin üzerine birer tokmak ve bu tokmakların her birinin bağlı olduğu birer piyano tuşu düzeneğine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısı ile piyano, tokmak ve tuş düzeneği ile Avrupa medeniyetine, tel düzeneği ile de Doğu medeniyetine ait bir sazdır. Tükenmeye yüz tutan Batı Müziği'ne 1900'lerin başında "ilkel" Afrika'nın Amerika'daki köleleştirilmiş insanları tarafından can suyu verilip böylece Afrika Müziği'nin zengin ritimleriyle beslenmiş blues ve caz gibi müzik türlerinin ortaya çıkmasını da, göçün müziğe etkilerine örnek olarak gösterebiliriz.

bilmiyoruz. Afrika kıtasında halen süren savaşlar bitip de kıta ülkeleri kendilerine gelmeye başladığında, elbette tüm kıtayı kapsayacak ciddi arkeolojik araştırmalar yapılmaya başlanabilecektir. Bu araştırmaların sonucunu merakla bekliyoruz, çünkü bu araştırmalarla Sümerlerden bile öncesine gidilebilecek verilere erişilebileceği hissine kapılıyoruz. (Böyle bir sonucun ortaya çıktığını, Avrupa ve Amerika'nın "ilkel" diye yaftaladığı Afrika'nın bugünkü Batı medeniyetinin temellerine katkıda bulunduğunu hayâl edelim. Bu durumda "beyazlar"ın "siyahlar" karşısında ne renk alacağını okurların hayâl dünyasına bırakıyoruz.) Tükenmeye yüz tutan Batı Müziği'ne 1900'lerin başında "ilkel" Afrika'nın Amerika'daki köleleştirilmiş

insanları tarafından can suyu verilmiş; böylece Afrika Müziği'nin zengin ritimleriyle beslenmiş blues ve caz gibi müzik türleri meydana getirilmiştir.

Türklerin Orta Asya'daki müziği hakkında bilgi sahibi olmak için bugünkü Orta Asya'da yaşayan Türklerin müziğini incelemek kısmen de olsa yeterli olabilir. Bu müziğin Türkiye'deki Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği ("Türk Sanat Müziği" yerine "Türk Makam Müziği" denilmesi daha doğru olacaktır) ile fazlaca bir benzerliği olmadığı da bu müzikleri dinleyen hemen herkesin ortak kanaatidir. Öyleyse Türk Halk Müziği ve Türk Makam Müziği kime aittir sorusu akla gelecektir. Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiklerinde elbette ki kendi müziklerini de beraberlerinde getirdiler. Nasıl ki Anadolu'ya geldiklerinde her biri çekik gözlü iken artık bu özelliklerini neredeyse kaybettiler ise; getirdikleri (Anadolu'ya göç ettirdikleri) müzik de Anadolu ve çevresinde bulunan medeniyetlerin müzikleri ile karışıp bugünkü halini almıştır. Genel itibarıyla beş sesli (pentatonik) müzik sistemine sahip Orta Asya Türk Müziği, Anadolu'da 53 komalı ses sistemine dönüşürken, sazları da zenginleşmiş olup klasik kemençe (tırnak kemençesi), Karadeniz kemençesi, ney, kanun, santur, ud, mey, tulum gibi sazların bu coğrafyada Türk Müziğine eklendiği söylenebilir. Bu bilgiler kısmen eksik veya yanlış da olabilir. Çünkü Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya tam olarak neleri getirdiğini net bir şekilde henüz söyleyemiyoruz. Organoloji (çalgı bilgisi) çalışmaları ilerledikçe bu bilgiler elbette daha doğru bir temele oturacaktır. Sonuçta göçe bağlı olarak Anadolu'da Türk Halk Müziği ve Türk Makam Müziği adı altında bambaşka bir müzik anlayışı ortaya çıkmış olup, Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde şekillenen bu anlayışın kendini meydana getiren diğer medeniyetlerin müziklerine göre daha da gelişkin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla göçün, müziğin farklılaşmasına hatta gelişimine müspet yönde katkıda bulunabileceği bu örneğe bakılarak rahatça söylenebilir.

Karadeniz yöresindeki tulum sazı ile İskoçların gaydası arasındaki benzerlik mutlaka dikkatinizi çekmiştir. Bu sazın Haçlı Seferleri (göçü) ile ilgisi (İskoçların mı Anadolu'dan tulumu aldıkları yoksa Karadeniz halkının mı gaydayı İskoçlardan aldığı) yine araştırmaya muhtaç bir konu olarak durmaktadır. Belki de kökleri Sivas'a dayanan Keltler (bugünkü İrlandalılar) binlerce yıl önce Anadolu'dan İngiltere'ye göçmek suretiyle bu sazı taşımış, orada İskoçların sahiplenmesiyle gayda sazı günümüze kadar gelmiş de olabilir.

Anadolu insanının köylerden kentlere,

özellikle de İstanbul'a göçü sonrası ortaya çıkan Arabesk müzik yine bir göç ürünü olarak kabul edilebilir. Bu müzik, ne bir Türk Halk Müziği, ne de bir Türk Makam Müziği'dir. Ama arabesk, her iki müzik türünü de içinde barındırabilen, Anadolu'nun çevresindeki ülkelerin müziklerinden ve ayrıca Avrupa Müziği'nden de etkilenmiş karma bir müziktir denilebilir. Arabesk müziğin sanat değeri, getirdikleri ve götürdükleri ise ayrı bir tartışmanın konusudur. Ama köyden kente göçün bir ürünü olduğu aşikârdır.

Türkiye'den Japonya'ya kadar pek çok ülkede Batı Müziği orkestraları, opera binaları ve bale gösterilerinin yapıldığı salonlar mutlaka dikkatinizi çekmiştir. Ayrıca hepsinin devlet tarafından desteklenmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Bu durum "evrensel müzik denilince mutlaka Batı Müziği (Avrupa Müziği) akla gelmelidir, diğer müzik türleri yöreseldir" anlayışının adeta gözle sokulurcasına dayatıldığının açık bir göstergesidir. Bu müziği sevmek, dinlemek, zevk alınmasa bile alınıyormuş gibi yapıp konserlerine gitmek, diğer insanların yanında daha bir elit görünme, onlara karşı bir üstünlük sağlama aracı olarak halen kullanılmaktadır. Hâlbuki bugün Batılıların bile konser salonlarını neredeyse boş bıraktığı, Avrupa'da opera salonlarının eski günlerini yıllardır mumla aradığı, tükenmiş bir kültürün ürünleridir bunlar. Avrupa'nın en azından 200 yıldır uyguladığı kültür emperyalizminin, başka bir deyişle kültür göçünün sonucu olarak bu tür uygulamalar diğer milletlerin kültür genlerine enjekte edilmiştir. Bunun sonucu olarak Avrupa dışındaki diğer orijinal kültürlerin gördüğü zarar çok büyüktür ve telafisi de mümkün gözükmemektedir. Bu da göçün insanlığa aynı zamanda zarar da verebileceğine dair bir örnek olarak verilebilir..

Günümüzde göç, insanların yalnızca yerlerini değiştirmekle olmamakta, iletişim imkanlarının (sinema, televizyon, internet) gelişmesiyle birlikte, artık insanların bir yerden başka bir yere göçü yerine, "bilgi ve kültürün insana göçü" şeklinde de meydana gelmektedir. Müzik açısından bakıldığında ise örneğin pop müzik denilen müzik türü bütün dünyaya hızla yayılmakta, yeni çıkan bir pop müziği ürünü özellikle gençler arasında saatler içerisinde tüketilmektedir. Pop müziğinin sanat değeri ve medeniyete katkısı soru işaretleri ile dolu olup aynı şekilde yukarıda bahsedilen Arabesk müziğin müspet veya menfi katkısı da tartışmalıdır. Dolayısı ile göçün her zaman yenilik ve müspet gelişim yerine bazen yozlaşmaya da neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Biraz da göç türkülerinden söz edip yazıyı hitama erdirelim. Kırşehirli

Muharrem Ertaş'a ait uzun hava, Avşar Türkmenlerinin Anadolu'da iskân edilmesi konusunda Osmanlı ile aralarında çıkan anlaşmazlığa vurgu yapan, Halk Müziğimizin göç konulu en güzel eserlerinden biridir:

Kalktı göç eyledi Avşar Elleri
Ağır ağır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız Kirmani
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman Padişahın, dağlar bizimdir

Dadaloğlu'm bir gün kavga kurulu
Öter tüfek davlumbazlar vurulu
Nice koçyiğitler yere yerilir
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir

Hıdır Ersoy ve Muazzez Turin aracılığıyla repertuarımıza kazandırılmış ve sözleri Pir Sultan Abdal'a ait bir Erzincan/Tercan Türküsü:

Şu karşı yaylada göç kater kater
Bir güzel sevdası serimde tüter
Bu ayrılık bana ölümden beter
Geçti dost kervanı eyleme beni

Şu benim sevdiğim başta oturur
Bir güzelin derdi beni bitirir
Bu ayrılık bize zulüm getirir
Geçti dost kervanı eyleme beni

Pir Sultan Abdal'ım kalkın aşalım
Aşıp yüce dağı engin düşelim
Çok nimetin yedik helallaşalım
Geçti dost kervanı eyleme beni

Yunus'suz yazının tadı mı olurmuş deyip
Yunus Emre (KS)'den bir ilahi ile söze
son verelim:

Ah nice bir uyursun uyanmaz mısın
Göçtü kervan kaldık dağlar başında
Çağrışır tellallar inanmaz mısın
Göçtü kervan kaldık dağlar başında

Emir hac göçeli hayli zamandır
Muhammed cümleye dindir imandır
Dellsiz gidilmez yollar yamandır
Göçtü kervan kaldık dağlar başında

Yunus sen bu dünyaya niye geldin
Gece gündüz Hakkı zikretsin dilin
Evliyaya uğramaz ise yolun
Göçtü kervan kaldık dağlar başında